

Фенко Марія Ярославівна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

E-mail: maria_fenko@ukr.net; fenko.mariya@vnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2000-2348>

Мацюк Зоряна Сергіївна

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

E-mail: Zoriana_Matsiuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7915-742X>

Інноваційна парадигма комунікативної компетентності дітей дошкільного віку

Нова парадигма освіти XXI століття немислима без міжособистісного спілкування, адже освіченість, професійне становлення та самореалізація залежить від уміння вести діалог, переконувати, висловлювати власні емоції та переконання, комунікувати з іншими. Саме тому надзвичайно важливо з раннього віку формувати вміння і навички послуговуватися мовою і мовленням як основним засобом комунікації. Гостро постає питання формування власне комунікативної компетентності особистості від народження та її вдосконалення впродовж усього життя. Важливо пам'ятати, що проблема формування комунікативної компетентності різнопланова і передбачає врахування двох аспектів: психологічного та мовленнєвого.

Комунікативна компетентність – складне комплексне поняття, яке перебуває на межі низки дисциплін. Власне складність і різноаспектність означеного питання потребує парадигмального аналізу. Беззаперечним є його вагомість на першій ланці освітньо-виховного процесу – дошкільного дитинства. Такий інноваційний погляд на мовленнєве спілкування дітей дошкільного віку передбачає виокремлення якісно нових елементів у структурі комунікативної компетентності. На нашу думку, сучасна дитина дошкільного віку повинна знати не лише рівневу систему мови, володіти правилами утворення речень відповідно до граматичних норм, але й має оперувати змінами впливу на співрозмовника відповідно до ситуації спілкування за допомогою доречно використаних вербальних і невербальних засобів комунікації. Отже, комунікативну компетентність ми розглядаємо як індивідуальну динамічну категорію, ґрунтовану на мовно-мовленнєвій єдності. Таке різноаспектне потрактування комунікативної компетентності зумовило необхідність створення інноваційної парадигмальної моделі, яка містить: фонологічну компетентність, лексико-граматичну компетентність, соціолінгвістичну компетентність, дискурсивну компетентність, ілюктивну компетентність, стратегічну компетентність, лінгвокраїнознавчу компетентність.

Ключові слова: дошкільна лінгводидактика, комунікативна компетентність, дитина дошкільного віку, мовленнєвий розвиток, парадигма.

Вступ. Стрімкий розвиток цивілізацій, характеризований інноваційними підходами до розв'язання глобальних проблем, активні зміни в усіх сферах життєдіяльності особи, її прагнення до досягнення нових висот і самореалізації по-новому розглядає питання вагомості та ролі освіти в житті людини і суспільства. З огляду на виклики XXI століття надзвичайної важливості й актуальності набуває парадигмальний аналіз освітніх питань, де базисом слугує початкова ланка соціалізації, освіти та становлення особистості – дошкільна освіта.

Власне, нова парадигма освіти XXI століття – інноваційна, тобто потрактування освіти як запоруки формування культури розумової діяльності та формування у свідомості не лише цілісної наукової картини світу, а й готовності до постійної безперервної самоосвіти впродовж життя «шляхом переходу від школи пам'яті до освіти, що вчить людину працювати з власним мисленням, можна розвинути в неї вміння самостійно формувати власний світогляд і переконання; та розуміти різноспрямовані процеси суспільних змін, що надважливо в умовах значної кількості альтернативних інформаційних впливів» (Пометун, 2022; Чумак, 2012).

Сучасний світ немислимий без міжособистісного спілкування, адже освіченість, професійне становлення та самореалізація залежать від уміння вести діалог, переконувати, висловлювати власні емоції та ідеї тощо. Саме тому надзвичайно важливо з раннього віку формувати вміння і навички послуговуватися мовою і мовленням як основним засобом комунікації. Гостро постає питання формування комунікативної компетентності особистості від народження та її вдосконалення впродовж усього життя.

Необхідно пам'ятати, що проблема формування комунікативної компетентності різнопланова і передбачає урахування двох аспектів: психологічного (розуміння, що комунікація – це процес взаємодії між особистостями) та мовленнєвого (уміння людини вільно послуговуватися вербальними і невербальними засобами спілкування під час мовленнєвої діяльності).

Із лінгвістичного погляду питання комунікативної компетентності досліджували О. Потєбня та І. Клименко. Психологічні аспекти окресленої проблеми вивчали Л. Виготський, В. Москаленко та ін. Комунікативна компетентність, її особливості, ефективні методики її формування в дітей дошкільного віку перебувають у полі досліджень низки науковців-педагогів: А. Богуш, Н. Бібік, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Піроженко тощо.

Мета та завдання дослідження. Мета наукового пошуку – обґрунтування інноваційної парадигмальної моделі комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Ключовими завданнями вважаємо:

- обґрунтування поняття «комунікативна компетентність»;
- окреслення елементів парадигми комунікативної компетентності дітей дошкільного віку;
- створення інноваційної парадигмальної моделі, яка містить: фонологічну компетентність, лексико-граматичну компетентність, соціолінгвістичну компетентність, дискурсивну компетентність, ілюктивну компетентність, стратегічну компетентність, лінгвокраїнознавчу компетентність.

Матеріали та методи дослідження. Для розв'язання окресленої проблеми та досягнення мети використано такі *методи*: теоретичні: аналіз педагогічних, психологічних і навчально-методичних джерел з теми дослідження; їх систематизація й узагальнення; емпіричні: добір і оброблення емпіричних даних (спостереження, бесіди, вивчення навчально-виховної документації тощо).

Результати дослідження. Авторство поняття «комунікативна компетентність» належить американському лінгвісту Д. Хаймзу, який ввів його в науковий обіг 1972 року. Власне, тодішня теорія була зорієнтована на виокремлення й аналіз тих знань і умінь мовця, які забезпечать його компетентність у спілкуванні. Відомо, що саме із 70-х років ХХ століття спостерігається інтенсивність у розробленні проблеми комунікативної компетентності.

Не існує однозначного трактування поняття «комунікативна компетентність». Так, наприклад, у психолінгвістичних і методичних джерелах знаходимо такі визначення поняття комунікативної компетентності, як:

- здатність спілкуватися в специфічних ситуаціях (Valette, 2006);
- рівень сформованості міжособистісного досвіду, необхідного індивіду, щоб у межах власних здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в певному суспільстві (Вольфовська, 2001: 13–16);
- здатність людини налагоджувати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми; конгломерат знань, мовних і немовних умінь, навичок спілкування, якими людина оволодіває під час природної соціалізації, навчання, виховання (Підоренко, 2007);
- уміле та комплексне використання мовних і немовних засобів для ефективної комунікації в різних соціально-побутових ситуаціях; уміння адаптуватися до контексту розмови, проявляти ініціативу в спілкуванні, а також дотримуватися етичних норм мовлення та культури спілкування. Тобто комунікативна компетенція містить навички орієнтації в ситуації спілкування, вживання ввічливих слів, урахування етикетних формул на початку і завершенні розмови (Гончаренко, 2009);
- інтегральна якість особистості, що виявляється в здатності формувати мотиваційно-ціннісну основу спілкування; оволодівати і застосовувати мовні знання, вміння й навички; встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, використовуючи різні способи взаємодії; ефективно працювати в групах; володіти різними соціальними ролями (Марущак, 2017);
- вільне використання мовних і позамовних засобів для спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціативність під час спілкування (Богуш, 2009);
- здатність дитини до спілкування з дорослими й однолітками в різних формах взаємодії; здатність налагоджувати і підтримувати партнерські відносини; уміння акцентувати увагу на своїх намірах і бажаннях; узгодження власних інтересів з інтересами інших, уміння домовлятися та, за необхідності, користуючись аргументами, відстоювати власну позицію (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Як можемо спостерігати з наведених визначень, комунікативна компетентність – складне комплексне поняття, яке перебуває на межі низки дисциплін: соціальної психології, лінгвістики та психолінгвістики. Власне, складність і різноаспектність означеного питання потребує парадигмального аналізу. Беззаперечним є його вагомість на першій ланці освітньо-виховного процесу – дошкільного дитинства.

Такий інноваційний погляд на мовленнєве спілкування дітей дошкільного віку передбачає виокремлення якісно нових елементів у структурі комунікативної компетентності. На нашу думку, сучасна дитина повинна знати не лише рівневу систему мови, володіти правилами утворення речень, відповідно до граматичних норм; але й має оперувати вміннями впливу на співрозмовника відповідно до ситуації спілкування за допомогою доречно використаних вербальних і невербальних засобів комунікації. Отже, комунікативну компетентність ми розглядаємо як індивідуальну динамічну категорію, ґрунтовану на мовно-мовленнєвій єдності.

Отже, тому в новій редакції Базового компонента дошкільної освіти (БҚДО) акцент зроблено на цілісному підході до формування мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку, а не на вирішенні окремих питань із розвитку мовлення. Щодо розвитку мовлення, то цей феномен потрактовано як «один із головних критеріїв і водночас як вагому умову становлення мовленнєвої особистості дитини дошкільного віку» (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Варто звернути увагу, що автори БҚДО мовленнєву компетентність визначають як здатність дитини дошкільного віку генерувати власні ідеї, думки, враження, звернення тощо в різних формах мовленнєвого висловлювання, активно використовуючи вербальні та невербальні засоби» (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Здатність дитини розуміти семантику слова та зміст висловлювання, вміння враховувати ситуацію спілкування, особу співрозмовника та норми ведення діалогу вможлиблює формування комунікативної компетентності.

Досить часто в дошкільній лінгводидактиці використовують термін «комунікативно-мовленнєва компетентність». До критеріїв означеної компетентності дітей дошкільного віку зараховують: комунікативну, лексичну, фонетико-орфоепічну, граматико-стилістичну та діалогологічну компетенції (Богуш, 2005).

Обговорення результатів. У центрі нашого наукового пошуку перебуває власне комунікативна компетентність дітей дошкільного віку як складне парадигмальне явище. Комунікативна компетентність – це здатність ініціювати розмову в різних ситуаціях спілкування; уміння ставити запитання, відповідати на них і висловлювати прохання; навички підтримувати розмову відповідно до ситуації та обставин; дотримуватися етичних норм, утверджених у певному суспільстві; виявляти культуру мовлення і спілкування. Саме таке різноаспектне потрактування комунікативної компетентності зумовило необхідність створення інноваційної парадигмальної моделі, яка містить: фонологічну компетентність, лексико-граматичну компетентність, соціолінгвістичну компетентність, дискурсивну компетентність, ілюктивну компетентність, стратегічну компетентність, лінгвокраїнознавчу компетентність (Рис. 1).

Рис. 1. Інноваційна парадигмальна модель комунікативної компетентності

Фонологічна компетентність – уміня дітей дошкільного віку сприймати та розрізняти на слух мовленнєві звуки, інтонацію, ритм, темп мовлення, а також фонетично правильно вимовляти звуки, звукосполучення та слова в потоці мовлення з урахуванням його ритміко-інтонаційного малюнку та комунікативної ситуації. У структурі фонологічної компетентності варто виокремити:

- фонетичні знання (теоретико-практичні знання дітей щодо правильної звуковимови, темпу і ритму мовлення тощо);
- фонетичні навички (засвоєні до автоматизму практичні способи артикуляції, інтонаційні особливості мовлення, навички розпізнавати звуки в потоці мовлення);
- фонетичні вміння (свідоме застосування орфоепічних знань і навичок під час продукування власних мовленнєвих потоків).

Лексико-граматична компетентність – інтегральне утворення на межі лексики (розуміння семантичної сторони мовлення; розширення словника дітей; активізація пасивного словника; розпізнавання та уникнення діалектизмів, жаргонізмів тощо) та граматики (розуміння граматичного ладу мови; розрізнення граматичних категорій і форм слів; уміня грамотно будувати словосполучення, речення і тексти).

Соціолінгвістична компетентність – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою й таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контекстові акту комунікації. До аналізованої компетентності відносимо: лінгвістичні маркери соціальних стосунків, правила ввічливості, вирази народної мудрості; діалектизми та наголос.

Дискурсивна компетентність – уміня поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби когезії.

Ілокутивна компетентність – утілення у висловлюванні, породжуваному під час мовлення, певної комунікативної мети; цілеспрямованість; функція впливу на співрозмовника.

Стратегічна компетентність – здатність бути ефективним учасником спілкування, вибираючи для цього правильну стратегію дискурсу, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації.

Лінгвокраїнознавча компетентність – знання та правила використання таких іншомовних слів і висловів, що називають предмети, явища, факти, ідеї, які або відсутні в рідній країні, або ідентифікуються по-іншому, тобто безеквівалентні слова та вирази.

Висновки. Означені елементи парадигми виконують функцію «системи координат» для формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку, яка сформує: здатність ініціювати розмову в різних ситуаціях спілкування; уміня ставити запитання, відповідати на них і висловлювати прохання; навички підтримувати розмову відповідно до ситуації та обставин; навички дотримуватися етичних норм, утверджених у певному суспільстві; уміня виявляти культуру мовлення і спілкування. Значущість формування і розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку беззаперечна, адже в Базовому компоненті дошкільної освіти та Законі України «Про дошкільну освіту» визначено, що «провідне завдання в контексті навчання в закладі дошкільної освіти (ЗДО) – розвиток мовлення дитини, її активної позиції під час оволодіння мовленням».

Література

Базовий компонент дошкільної освіти. 2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

Богуш А. Теоретичні аспекти виховання мовної особистості дошкільника. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету : педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2005. № 2. С. 21–27.

Богуш А. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2135/1956&ved=2ahUKEwIj3_W0uu6FAxVUbfEDH7c4B9MQFnoECBQQAQ&usq=AOvVaw2P6bYyWhPbOIEBDXZsbJr8

Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. 2001. № 3. С. 13–16.

Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч. метод. посіб. до базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ : Світич, 2009. 160 с.

Марущак О.М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.

Підоренко В., Сотніченко Т. Комунікативна компетентність. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84825003.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).

Пентиліук М. Наукові засади комунікативного спрямування навчання мови. *Українська мова і література в школі*. 1999. № 3. С. 8–10.

Пометун О. Нова українська школа – перехід до нової парадигми освіти. URL: https://lib.iitta.gov.ua/731932/1/Пометун_36_конф_ГО_МАСОНК_22-24.02.22.pdf

Чумак О. Парадигма освіти XXI століття: інноваційні аспекти. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Chumak.pdf

Valette M. Linguistiques énonciatives et cognitives françaises. Gustave Guillaume, Bernard Pottier, Maurice Toussaint, Antoine Culioli. Bibliothèque de grammaire et de linguistique. P.: Champion, 2006. № 24. Vol. 1. 316 p.

Innovative paradigm of communicative competence of children of preschool age

Fenko Mariia

*PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine*

Matsiuk Zoriana

*PhD in Philology (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Special and Inclusive Education
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine*

The new paradigm of education of the 21st century is unthinkable without interpersonal communication, because education, professional development and self-realization depend on the ability to conduct dialogue, convince, express one's own emotions and beliefs, communicate with others. That is why it is extremely important to form the skills and abilities to use language and speech as the main means of communication from an early age. The question of forming the actual communicative competence of an individual from birth and its improvement throughout life is acute. It is important to remember that the problem of forming communicative competence is multifaceted and involves taking into account two aspects: psychological and speech.

Communicative competence is a difficult complex concept that is at the border of a number of disciplines. Actually, the complexity and multifaceted nature of this issue requires a paradigmatic analysis. Its importance at the first link of the educational process – preschool childhood – is indisputable. Such an innovative look at the speech communication of preschool children involves the identification of qualitatively new elements in the structure of communicative competence. In our opinion, a modern preschooler should know not only the level system of the language, master the rules of sentence formation, in accordance with grammatical norms; but must also operate with the ability to influence the interlocutor in accordance with the communication situation with the help of appropriately used verbal and non-verbal means of communication. So, we consider communicative competence as an individual dynamic category based on language-speech unity. Such a multifaceted interpretation of communicative competence necessitated the creation of an innovative paradigmatic model, which includes: phonological competence, lexical-grammatical competence, sociolinguistic competence, discursive competence, illocutionary competence, strategic competence, linguistic competence.

Key words: *preschool language didactics, communicative competence, child, preschooler, speech development, paradigm.*

References

Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (2021). [Basic component of preschool education]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

Bohush, A. (2005). Teoretychni aspekty vykhovannia movnoi osobystosti doshkilnyka [Theoretical aspects of education of language personality of a preschooler]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Collection of scientific works of Berdyan State Pedagogical University]*. Berdiansk: BDPU, № 2. S. 21–27 [in Ukrainian].

Bohush, A. (2009). Kompetentnisnyi pidkhid do movlennievoho rozvytku ditei doshkilnoho viku [A competent approach to the speech development of preschool children]. Retrieved from https://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2135/1956&ved=2ahUKEwjj3_W0uu6FAxVUbfEDHTc4B9MQFnoECBQQAQ&usg=AOvVaw2P6bYyWhPbOIEBDXZsbJr8 [in Ukrainian].

Volfovska, T. (2001). Komunikatyvna kompetentnist molodi yak odna z peredumov dosiahnennia zhyttievoi mety [Communicative competence of young people as one of the prerequisites for achieving a life goal]. *Shliakh osvity [The way of education]*. №3. С. 13–16 [in Ukrainian].

Honcharenko, A. (2009). Rozvytok movlennievoi kompetentnosti starshykh doshkilnykiv: [navch. metod. posib. do Bazovoi prohr. rozv. dytyny doshk. viku «Ya u Sviti»] [Development of speech competence of older preschoolers]. Kyiv: Svitych, 160 s. [in Ukrainian].

Marushchak, O. (2017). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti molodshykh shkolariv zasobamy dytiachoi periodyky [Formation of communicative competence of younger schoolchildren by means of children's periodicals]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 134 c. [in Ukrainian].

Pidorenko, V., & Sotnichenko, T. (2007). Komunikatyvna kompetentnist [Communicative competence]. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/84825003.pdf> [in Ukrainian].

Pentyluk, M. (1999). Naukovi zasady komunikatyvnoho spriamuvannia navchannia movy [Scientific foundations of the communicative orientation of language learning]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli [Ukrainian language and literature at school]*. №3. С. 8–10 [in Ukrainian].

Pometun, O. (2022). Nova ukrainska shkola – perekhid do novoi paradyhmy osvity [The new Ukrainian school is a transition to a new paradigm of education]. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/731932/1/Пометун_36_конф_ГО_МАСОНК_22-24.02.22.pdf [in Ukrainian].

Chumak, O. (2012). Paradyhma osvity KhKhI stolittia: innovatsiini aspekty [The paradigm of education of the 21st century: innovative aspects]. Retrieved from https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Chumak.pdf. [in Ukrainian].

Valette, M. (2006). Linguistiques énonciatives et cognitives françaises. Gustave Guillaume, Bernard Pottier, Maurice Toussaint, Antoine Culioli. Bibliothèque de grammaire et de linguistique. P.: Champion, №24. Vol. 1. 316 p. [in France].

Accepted: September 03, 2024